

DE ÖLÄNDSKA SKOGARNAS HISTORIA



Essäuppgift i skogshistoria av Niklas Grundén 90/94

INLEDNING

Det är få som förknippar Öland med skog. Många har nog en bild av Öland som ett kalt och sterilt landskap med möjligen någon vindpinad enbuske uppstickande här och där. Denna bild är dock inte helt fel, men här finns trots det norra Europas största sammanhängande lövskog nedanför fjällkedjan. Här finns också fina bestånd av weymouthtall och en stålig thujaskog.

Denna skogshistoriska essä kommer att summariskt beskriva de öländska skogarnas historia från i huvudsak medeltiden till idag. Essän är en litteratursammanfattning av den på sista sidan refererade litteraturen.

DEN ÖLÄNDSKA SKOGEN FRAM TILL MEDELTID

I Ölands begynnelse, för sisådär 570 miljoner år sedan, var där kalt. Ett bra stycke senare, efter den senaste nedisningen för ca 9000 år sedan, sker en klar klimatförbättring och skogsträd börjar etablera sig. Genom pollenstudier och fynd av rötter och andra trädrester i gamla myrar och liknande har man fått en bild av hur skogen sett ut under förhistorisk tid. Skogen utgjordes till en början uteslutande av björk och asp. Därefter koloniserade tall, alm, lind, al och senare även ek, ask, lönn och gran. För ca 2000 år sedan täcktes Öland av en urskog som i stort sett lämnades orörd och allt var frid.

MEDELTIDEN

Med kristendomens införande kom också vandalismen till Öland. Omkring år 1125 kom aposteln Sigurd Jorsalafar för att sprida det kristna budskapet och omvända de hedniska "önningarne", som ölänningarna då kallades. Sigurd lät bränna stora skogsområden för att driva ut de stackars nybyggarna. De hade nämligen gömt sig där för att undgå den mordiske aposteln. Ölands skogstillgångar minskades därefter successivt och i slutet av 1200-talet drabbades Öland återigen av brand och plundring i samband med folkkungarnas inbördes fejder. Öland pantsattes 1362 till Hansaförbundet som framförallt utnyttjade dess ekar till skeppsbyggnadsvirke.

Skogsutnyttjandet var under den här tiden reglerat av landskapslagarna. Öland hade ingen egen lag utan lydde under Smålandslagen. Kung Magnus Eriksson lät 1351 utarbeta en lag som kom att gälla hela riket och vilken byggde på Upplands- och Östgöotalagarna. Den innehöll bestämmelser om timmerfångst, betesrätt, rätt att ta bränsle, föreskrifter om avverkningsrätt, svedjande i skogen etc. Efter ungefär ett sekel reviderades denna av dåvarande kung Kristoffer. Denna lag kom att kallas "Kristofferslagen" och var i det närmaste en avskrivning av den gamla med stavfel och allt. Den innehöll dock ett viktigt tillägg i detta att en bonde inte fick köpa mer jord än som för "besutenhet" var nödvändigt. Dessutom fredades eken, boken och äppelträd på gemensam mark. Dessa bestämmelser hade särskilt stor betydelse vad gällde eken. Öland var nämligen ett av de mest ekrika landskapen vid den här tiden.

I slutet av 1400-talet brändes stora skogsarealer kring Borgholm och på mellersta Öland. Märkligt nog har Ölands nordligaste del klarat sig från eldhärjning.

1500-1700

Under Gustav Vasa, Erik XIV och Johan III tillväxte den öländska skogen utan större problem. Johan III var t.o.m så rädd om skogen att han tog byggnadsvirke till Borgholms slott från fastlandet. Den 7:e april 1569 förklarade Johan III Öland till jaktpark eller djurgård. Detta

innebar en hel del inskränkningar vad gällde böndernas skogsutnyttjande. Dessa uppmanades att hämta byggnadsvirke från fastlandet, vilket ledde till tjuvhuggning och åverkan.

Johan III var, som ovan påtalats, mycket mån om de öländska skogarnas bevarande men ingalunda konsekvent. Under de ca halvårslånga perioder han bevistade Öland lät han göra av med 1500-1600 lass ved bara i slottsköket! Den kungliga jaktparken upphörde 1801.

Det senaste seklet fram till 1612 hade förflutit tämligen lugnt vad beträffar skogen, men nya vandaler lurade vid stränderna. Dansken Anders Bille invaderade Öland och brände ner byar och skogar. 1677 drabbades Öland för senaste gången av fienders härjningar. Det var danskar och holländare som plundrade och brände både skog och grödor. På mitten av 1600-talet sker den första skogsplanteringen. Skedemosse på mellersta Öland dikas ut och planteras med tall. Längre söderut görs planteringsförsök med gran, vilka misslyckas pga olämplig mark.

Trots dessa ovan nämnda barbariska härjningar hade Öland en relativt stor utbredd skog i början av 1700-talet (se bild 1!).

Linné beskriver från sin öländska resa år 1741 en del av det sammanhängande lövskogsområde som är beläget utanför den västra landborgen, mellan Borgholm i norr och Smedby i söder;

"Vägen låg genom de skönaste lundar man någonsin sett, som vida uti skönhet övergingo alla orter i Sverige och tävlade med alla i Europa. De bestodo av lind, hassel och ek med en slät, grön jordmån utan stenar och mossor".

Den sk Mittlandsskogen hade en mindre utbredning än idag. Linné skrev att han såg Borgholms slott, som ligger på den västra sidan, från trakterna av Långlöts kyrka på den östra sidan. Under mitten och slutet av 1700-talet minskade de öländska skogarna i stor utsträckning. Några orsaker till detta var:

1. Omfattande nybyggnation efter 1710 års stora pest
2. Salpetersjudning (salpeter användes till kruttillverkning)
3. Kalkbränning
4. En omfattande förskingring gjord av bönderna mutade skogvaktare
5. Rena skogsstölder
6. Hämningslöst byggande av väderkvarnar

Effekterna härav kan man se på kartan (bild 2) från 1800-talets början.

1800-talet

I början av 1800-talet bestod skogen nästan uteslutande av bestånd med dålig kvalitet och ungskog. Nu börjar skogskötseln bli mer organiserad och tillväxten ökar ånyo. Bönderna får också insikt om att skogarna inte bara har en ekonomisk betydelse utan också kan fungera som vindskydd och markbindare.

Staten anställde 1845 två plantörer för att lösa problemen med flygsandfälten på norra Öland. Genom att breda ut tång och tallris försökte man binda sanden. I detta planterades framförallt vanlig tall. Denna kamp mot sandflykten pågick i närmare 100 år och det gick åt 100 000-tals plantor. Efter 30-års kamp hade man bara lyckats binda 30% av flygsandfälten.

SKOGENS UTVECKLING PÅ ÖLAND FRÅN 1700-TALET TILL VÅRA DAGAR.

BILD 1.



BILD 2.

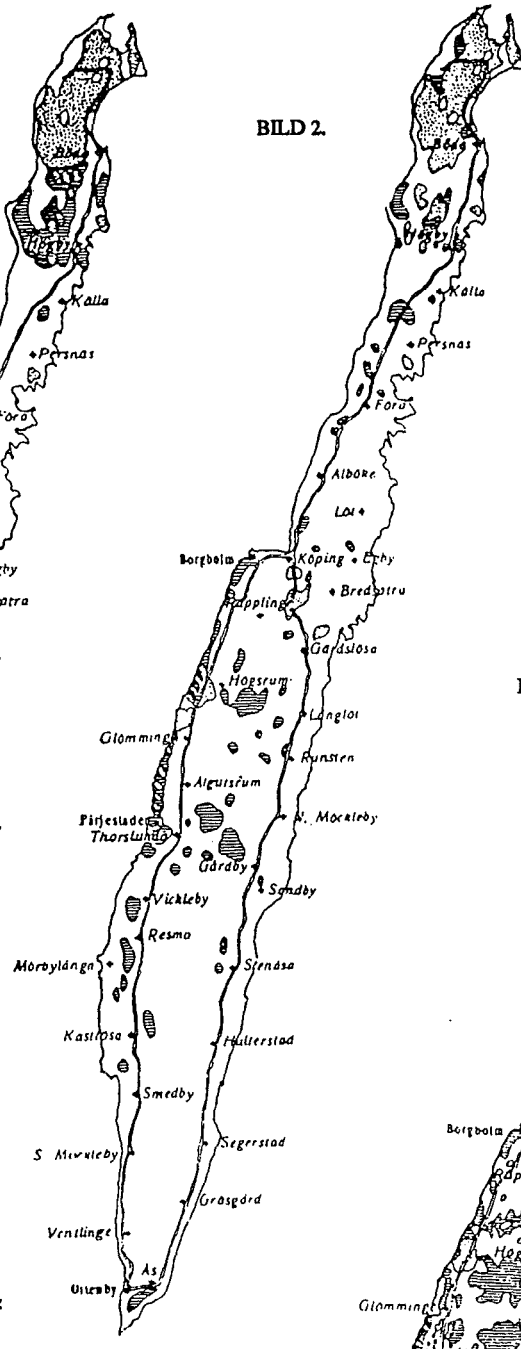


BILD 1. Skogarnas ungefärliga utbredning under första hälften av 1700-talet. Gjord med hjälp av uppgifter i Ahlqvists Öländska historia och Linnés Öländska resa.

BILD 2. Skogarnas ungefärliga utbredning i början av 1800-talet. Uppgifter hämtade från utmarksdelningskartor som då upprättades.

BILD 3.

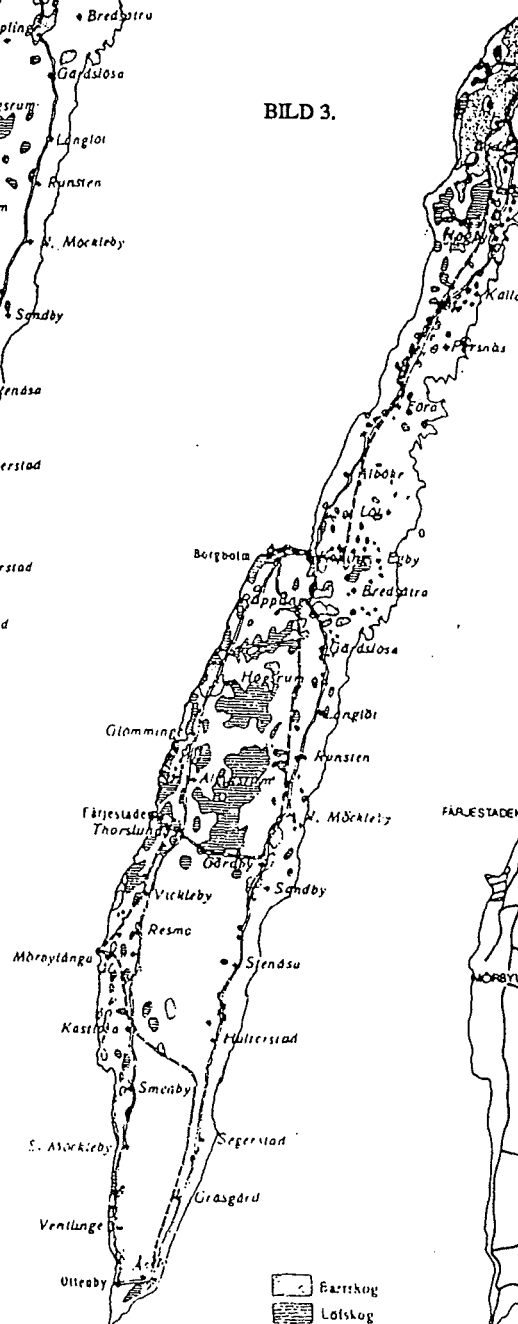


BILD 4.

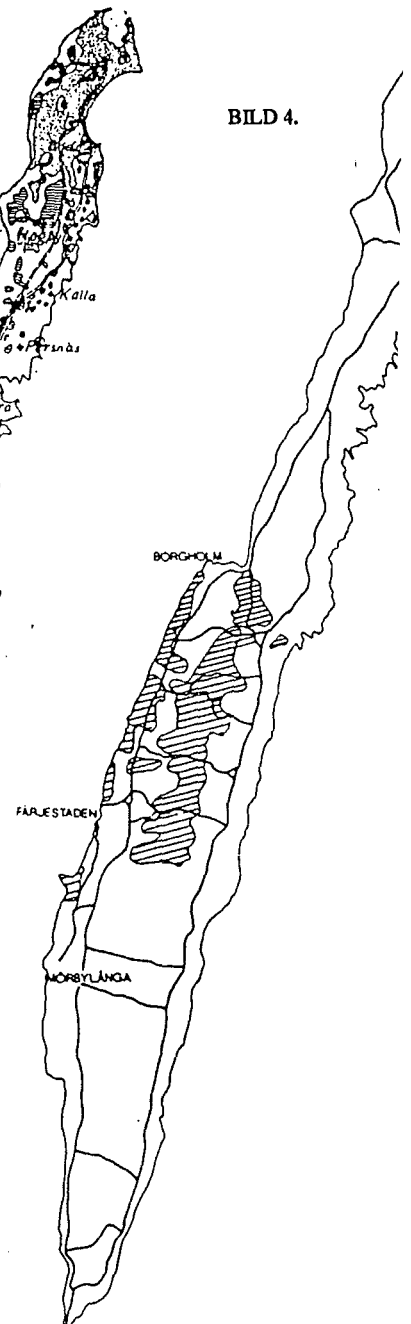


BILD 3. Skogarnas utbredning omkring år 1915 enligt markutredning utförd somrarna 1915 och 1916.

BILD 4. Skogarnas utbredning 1990 enligt preliminär inventering gjord av skogsvårdsstyrelsen. Denna omfattar endast Mittlandsskogen samt strandskogarna mellan Borgholm och Mörbylånga.

Under 1800-talet ökade Ölands befolkning betydligt, vilket innebar att bostadsbyggandet satte fart och skogsbristen började bli allvarlig. Hushållningssällskapet började i mitten av seklet starta planteringsaktioner och delade gratis ut plantor till befolkningen. De menade att skogsbristen var ett allvarligt hot mot befolkningens välbefinnande, men deras engagemang fick ett kyligt mottagande. Det var i huvudsak tall och gran som planterades. De få planteringar som gjordes misslyckades ofta. Då uppenbarade sig landskamreren, ölandsvännen och tillika planteringsivraren J.A Södermark. Han åkte under 1870- och 1880-talen runt på Öland och pläderade för plantering. Till slut vaknade skogsintresset hos ölänningarna och kring 1880 var hela 100 tunnland planterade på södra ön.

På norra Öland görs Bödaskogen, som tidigare av de öländska bönderna betraktats som allmänning, 1816 till kronopark. Det innebar att det inte längre var fritt för bönderna att ta virke och ved från denna skog. 1837 stationerades en jägmästare som tillsammans med två underjägare och ett antal sk "skallfogdar" fick som främsta uppgift att jaga bort ved- och virkestjuvar. Trots detta högs 2300 m³ skog otillåtet vintern 1840-41 och mellan 1837 och 1841 anmäldes ölänningarna 1216 (!) gånger för olaga avverkning.

Den 11:e mars 1850 nådde konflikten, mellan jägeribetjäningen och kronofogden på ena sidan och bönderna på den andra, sin kulmen. 110 beväringar från Kalmar regemente skickades till Böda för att skipa ordning under rannsakingen av de personer som misstänktes för skogsstöld. De olovliga avverkningarna upphörde några år senare.

På 1860-talet påbörjades en omfattande restaurering av Böda kronopark under ledning av jägmästaren J E Boman. 7 500 000 plantor utsattes mellan 1861 till 1890. Det var framförallt tall och gran som användes, men det experimenterades även med främmande trädslag som weymouthtall, svarttall, silvergran och thuja. Än idag står t.ex den ståtliga Thujaskogen i Böda kvar som ett resultat av jägmästare Bomans experiment och drar 10 000-tals turister varje år.

1900-talet

Med skogsvårdslagen 1903 och skogsvårdsstyrelsens inrättande 1905 förbättrades de öländska skogarnas kvalitet. 1906 byggdes den första och hittills enda järnvägen på Öland. Det innebar att virket från framförallt Böda kronopark lättare kunde transporteras till utskeppningshamnen i Grankullaviken vid norra udden, där också ett av Ölands få sågverk var beläget. Järnvägen konkurrerades så småningom ut av lastbilar och lades ned 1957.

1900-talet blev stormigt för de öländska skogarna. Mellan åren 1903 till 1918 stormfälldes ca 77 000 m³, vilket motsvarade all skog på ca 420 ha. Åldersstrukturen har förändrats till att bli mer enhetlig. I Böda kronopark har också omloppstiden ändrats från 140 till 90 år.

Stora arealer av den öländska skogen har under 1900-talet blivit domän- och naturreservat. Idag är ca 15% av Ölands areal skogsmark och av denna är 65% lövskog. För mindre än 100 år sedan fanns drygt 7% skog och det är främst lövskogen som breddat ut sig.

På bild 4 och 5 kan man se att mittlandsskogen fått en betydligt större utbredning detta sekel. Det beror bl.a på den ökade vallodlingen i kombination med minskat bete. Mittlandsskogen hyser ett antal unika växtsamhällen som idag hotas av utrotning pga den ökade efterfrågan på lövmassaved. Länsstyrelsen och skogsvårdsstyrelsen i Kalmar län bedriver därför en omfattande inventering av Mittlandsskogen som ska leda till skötselplaner och skydd av vissa områden.

Ölands skogar har idag i stor utsträckning ett rekreativt och turistiskt värde. Öland har årligen 100 000-tals besökare och många är väl de som upptäckt mer än sterila kalkstensslätter på denna solens och vindarnas ö.

REFERENSER

Bååth-Holmberg, C. (1920). Från drottningens ö. J.A Lindbladhs förlag, Uppsala.

Danielsson, U. (1918). Anteckningar om de öländska skogarnas historia och utveckling.
Avtryck ur skogsvårdsföreningens tidsskrift, häfte 3, sid. 201-262, 1918.

Ekstam, U. (1981). Böda kronopark, naturinventering. Länsstyrelsen i Kalmar län.

Lundegårdh, D. (1994). Öländsk natur. AB Bergsrådet Lundegårdh, Mörbylånga.

Svedberg, U. (1986). Natur i svenska landskap, Öland. Liberförlag, Stockholm.